

ונראה שיש חילוק יסודי בין דין שבת לדין שביעית, דבשבת האיסור הוא על האדם שישבות ביום השביעי, ולא יעשה כל מלאכה, ובשביעית השביתה היא שבת הארץ, והאיסור הוא שכל מלאכה המועילה לארץ אסרה התורה. על כן בתוספת אסרו כל מלאכה שמועילה לארץ מערב שביעית ולדעת ר"ת לא אסרו אלא חרישה ולא נטיעה, אבל בשבת אין לחלק, ואם נאסרה המלאכה בתוספת שבת נאסרו כל המלאכות על האדם, כדי שיכנס למנוחה שלימה בשבת, וכל מלאכה שנאסרה בשבת אסורה בתוספת שבת כדי שישמר הקודש כתקונו. לפ"ז משבת

בראשית ילפינן שאין דין תוספת שבת כתוספת זמן קדושה. ומבחריש וקציר תשבת ילפינן שיש דין תוספת שבת כגדר וסייג שהפעולה הסמוכה לקודש לא תשפיע על הקודש. שאיסור החרישה בערב שביעית היא שהחרישה משפיעה על מנוחת הארץ בשביעית. רק שבשביעית מלאכת חרישה משפיעה על שביתה הארץ בשביעית. ואילו בשבת כל המלאכות הנעשות בסמוך לשבת משפיעות על מנוחת השבת. ואסרו כל המלאכות מדין תוספת שבת הנלמדת משביעית. ובוזה מיושבת קושיית הרע"א והטורי אבן.

סימן יא

שביתה בהמה בשבת

איסור מלאכת הבהמה בשבת נזכר בתורה בשתי מצוות: מצות עשה ומצות לא תעשה. בעשרת הדברות בפר' יתרו נאמר: "לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ובהמתך". אותו פסוק נשנה בדברות אחרונות בפירוט יתר: "ושורך וחמורך וכל בהמתך". וכמצות עשה נאמרה בפר' משפטים: "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות, למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר". ונתפרשו הפסוקים בתורה שבעל פה כשני ציוויים נפרדים החלוקים במהותם ובדיניהם. איסור הלאו של לא תעשה כל מלאכה אתה... ובהמתך, נלמד על מחמר אחר בהמתו בשבת. כדברי רש"י (שבת קנג, ב): "ורחמנא אמר: לא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך. ואיזוהי סתם מלאכה העשויה ע"י שניהם — זו היא שהיא טעונה והוא מחמר". בלאו זה נאסרה מלאכה בשיתוף אדם ובהמה, כשם שאסור לאדם לעשות מלאכה בידי, כך אסור לו לסייע ולגרום למלאכת בהמה בשבת. מהפסוק "למען ינוח שורך וחמורך" נלמד (תוס' שבת נ"א: ד"ה במה) דין שביתה בהמה. כל מלאכה האסורה על האדם בשבת, אסורה על הבהמה, במצות עשה זו צייתה התורה שהבהמה תשבות ממלאכה, ולא על האדם שלא יעבד ויסייע במלאכתה, וגם אם תעשה המלאכה ע"י נכרי יעברו הבעלים על מצוה זו, שהרי בהמתם לא שבתה בשבת. וכך נפסקה ההלכה בשו"ע אורח חיים

(סימן רמ"ו, סעי' ג'): "אסור להשכיר או להשאיל בהמתו לעכו"ם כדי שיעשה בה מלאכה בשבת, שאדם מצווה על שביתה בהמתו". נמצאנו למדים, שאדם המחמר אחר בהמתו בשבת עובר על שני איסורים: על מצוות עשה ועל מצוות לא תעשה. על חלקו הוא שסייע וגרם למלאכת בהמה בשבת, עובר משום "לא תעשה כל מלאכה אתה... ובהמתך", ועל זה שבהמתו עשתה מלאכה ולא שבתה, עובר על "למען ינוח שורך וחמורך". ואילו אם בהמתו עושה מלאכה ע"י נכרי עובר רק על מצוות עשה של שביתה בהמה ולא על איסור לא תעשה, שהרי לא עשה מלאכה יחד עם הבהמה בשבת.

א. מחלוקת הראשונים אם המצוה משום צער בעלי חיים. או לצורך מנוחת האדם

לכאורה מפורש טעם המצווה בצווי, "למען ינוח שורך וחמורך", כשם שהתורה צוותה על מנוחת האדם בשבת כך צוותה על מנוחת הבהמה, שתנוח ביום השביעי ולא תעבוד במשך כל ימי השבוע. רש"י בפירושו לשמות (כ"ג, י"ב), מביא דברי המכילתא: "תן לו נייח, להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע, או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית. אמרת אין זה נייח אלא צער". מלשון הפסוק "למען ינוח" נלמד, שרק מלאכות המשעבדות את הבהמה

המקור לשיטת רש"י והר"ן הוא במכילתא דרשב"י, (יתרו פ"כ): לא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך — "ובהמתך למה אני צריך. אם לאמר שלא יעשה בה מלאכה, הרי כבר נאמר: לא תעשה כל מלאכה, מה תלמוד לומר "ובהמתך" — לא ישכיר אדם בהמתו לגוי ולא ישאלנו ולא תצא במשוי בשבת". הרי, שגם בשכירות בהמה לגוי וביציאתה במשא עוברים הבעלים על "לא תעשה מלאכה", כדברי רש"י. ואם דין שביתת בהמה הוא משום צער בעלי חיים, מה ענין דין זה לאיסור מלאכה בשבת, ואיך יעברו הבעלים על איסור לא תעשה מלאכה בלי שיעשו שום פעולה מעשית.

בשור"ת חתם סופר (או"ח סי' ס"ב) מביא בשם הגאון ר' זלמן מרגליות, שאין איסור שביתת בהמה אלא לעשות מלאכת ישראל, אבל מלאכת גוי ואין ישראל נהנה ממנה כלל, מותר בבהמת ישראל. החתם סופר הוכיח דעה זו מדברי הראשונים ובעיקר מתשובות הרשב"א (חלק א' סי' נ"ט), שהשווה דין שביתת עבד ואמה לשביתת בהמה, ובשביתת עבד כתב, שאם עבד או אמה עושים מלאכה שלא מדעת הבעלים אין הבעלים מצווים על שביתתם, וה"ה לבהמה. המגן אברהם בשו"ע (או"ח סי' ש"ה ס"ק ט"ז) מביא דעת הרלב"ח ש"אם יצאת בהמה מעצמה לתוך ומשאה עליה שלא ע"י אדם, אין הבעל צריך למונעה". מהלכות אלו נראה, שאיסור שביתת הבהמה היא עד כמה שיש לאדם שייכות למלאכת הבהמה, שתעשה המלאכה לצרכו ובידיעתו, ואם כוונת התורה שתשבות הבהמה לצורך מנוחתה, מה לי אם נעשית המלאכה לצורך ישראל או לא, הרי הבהמה אינה שובתת (בשאלות ותשובות אמרי-בינה מביא דברי הרלב"ח והחתם סופר. והקשה עליהם מדברי המכילתא, שהבאנו לעיל, שלמדה מהלשון "למען ינוח". היתר לתלוש עשבים בשבת לבהמה, דאם לא כן אין זה מנוח אלא צער. ולדבריהם אין צורך בהיתר מיוחד, שהרי לא נאסרה מלאכה שהבהמה עושה מעצמה, וע"ש שתירץ, שההיתר הנלמד במכילתא היא אפילו שהבעלים נהנים באכילת הבהמה מן המחובר ושולחים אותה לתלוש בשבת מותר, שאין הצער לבהמה).

בהכרח יש טעם אחר בדין השביתה, שהרי שנינו במשנה (שבת פ"א מ"ה:): "ב"ש אומרים, אין שורין דיו וסממנים וכרשינין אלא כדי שישורו מבעוד יום

נאסרו בשבת. אולם אם איסור המלאכה מצער את הבהמה, אינה צריכה לשבות. לפיכך, אע"פ שתלישת עשבים מן המחובר מלאכה היא, יכולה הבהמה לתלוש ולאכול כדי שלא תצטער. מכאן, שאיסור מלאכת הבהמה הוא לצורך מנוחתה, כדי שלא תצטער בשבת.

יש מן הראשונים שאסרו מטעם זה כל צער בעלי חיים בשבת, גם אם אין בו איסור מלאכה, ה"בית יוסף" לטור (או"ח סי' ש"ה), מביא דברי הירושלמי שאין רוכבין על גבי בהמה בשבת. "מפני שהוא מצווה על שביתת בהמתו". והקשה, הרי נפסקה ההלכה "שהחי נושא את עצמו, א"כ אינו מצווה שלא לרכוב על בהמתו", ותירץ: "אע"ג שאינו מצווה על רכיבתו... מ"מ כיון שהבהמה מצטערת ברכיבתו עליה, הרי הוא עובר על שביתת בהמתו". לדבריו עיקר המצוה שהבהמה לא תצטער בשבת וגם בלי איסור מלאכה עוברים על איסור זה. יש שלמדו מפסוק זה דינים אחרים משום צער הבהמה בשבת, מלבד איסור השביתה. בספר חסידים מובא מדרש: "יכול יאמר אדם ששה ימים חול בהמתי עושה מלאכה, אתן לה לאכול הרבה, אבל בשבת שאינה עושה מלאכה אפחת לה מן המזונות, ת"ל: למען ינוח, ואם אתה מרעיבה אין זה מנוח". מכל מקורות אלה נראה, שעיקר דין שביתת הבהמה בשבת הוא משום צער בעלי חיים שידאג אדם לבהמתו שתנוח בשבת.

אולם משיטות כמה ראשונים נראה, שהוא משום איסור מלאכה, ולא משום צער בעלי חיים. הזכרנו לעיל, שאם הבהמה עושה מלאכה בשבת מבלי סיוע הבעלים, כגון ע"י נכרי, עוברים הבעלים רק על מצות עשה של שביתת בהמה ולא על איסור "לא תעשה כל מלאכה אתה... ובהמתך". כך היא דעת התוס' (שבת נא, ב' ד"ה במה), וכן דעת רוב הראשונים, אולם אין כן דעת רש"י (בע"ז ט"ו). על דברי הגמ' שאסרו למכור בהמה גסה לעכו"ם, גזירה שמא ישאל או ישכיר בהמה לגוי ויעשה בה מלאכה בשבת — פירש רש"י: "וקא עבר בלאו, דכתיב: לא תעשה כל מלאכה וגו' וכל בהמתך, דהשתא בהמת ישראל היא ומצווה על שביתתה". מפורש בדבריו, שגם בשעה שהגוי עושה מלאכה בבהמת ישראל עוברים הבעלים בלאו "לא תעשה מלאכה". וכן פירש הר"ן שם כדברי רש"י.

מלאכה, משום שצווי התורה על שביתת הבהמה הוא על האדם, שינוח ממלאכתו ומעסקיו, וכל דבר המפריע מנוחתו הנפשית מפריע את שביתתו בשבת, ועובר על איסור לא תעשה מלאכה, וכשם שהמכילתא שמביא רש"י ("כאילו כל מלאכתך עשויה ולא תהרהר אחר מלאכה"), מכלילה גם הרהור מלאכה בגדר מלאכה, כך גם דין שביתת בהמה, שעיקרו הוא משום מחשבות האדם, נכלל באיסור "לא תעשה כל מלאכה", כמו כן מובנים שיטות החת"ם סופר והרלב"ח, שהאיסור הוא רק כשעבודת הבהמה היא לצורך האדם ובידיעתו, שבהם מפריעה עבודת הבהמה לשביתתו של האדם.

ב. מחלוקת בין מוני המצוות. אם שביתת הבהמה מצוה בפני עצמה

נראה, שמחלוקת יסודית זו בטעם מצות שביתת הבהמה אם משום צער בעלי חיים, כדעת הרע"ב, או כדברי הרמב"ן, שלא תהא מחשבת האדם עליה בשבת — היא המקור למחלוקות ההלכתיות בסוגיא זו.

נאמר בתורה (שמות כג, יב): "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות, למען ינוח שורך וחרמורך וינפש בן אמתך והגר", ונחלקו הראשונים במנין המצוות שבפסוק זה. ר' סעדיה גאון חילק פסוק זה לשלושה מצוות עשה, ומנה אותן במנין תרי"ג מצוות: מצות שביתת האדם, מצות שביתת הבהמה ומצות שביתת עבדים. וכן משמע מדברי הראשונים, שמצות שביתת האדם נלמדת מחלקו הראשון של הפסוק "וביום השביעי תשבות". ומצות שביתת הבהמה מ"למען ינוח שורך וחרמורך". כך גם דעת הרמב"ם (הל' שבת פ"כ ה"א): "אסור להוציא משא על הבהמה בשבת, שנאמר: למען ינוח שורך וחרמורך וכל בהמתך". אולם בספר המצוות שלו לא נמנית מצות שביתת הבהמה כמצות עשה לחוד, בכלל תרי"ג מצוות. הפרי מגדים (בפתיחה כוללת להל' שבת) תמה על הרמב"ם, שמביא בהלכותיו דין שביתת הבהמה כמצות עשה, מהפסוק "למען ינוח שורך וחרמורך", ולא מנה מצוה זו בכלל תרי"ג מצוות.

ונראה שהמחלוקת בין הרס"ג והרמב"ם במנין המצוות תלויה בשאלה מה שורש מצות שביתת הבהמה. לדעת הרס"ג דין שביתת הבהמה היא משום

וב"ה מתירין". המחלוקת בין ב"ה וב"ש היא, אם כשם שאדם מוזהר על שביתת הבהמה כך מוזהר על שביתת כלים, ולדעת ב"ש יש איסור גם על הפעלת כלים בשבת, ובשביתת כלים ודאי שאין הטעם כדי שהכלי ינוח בשבת וברור שהאיסור הוא מצד שייכות האדם להפעלת הכלי בשבת.

הרמב"ן בפירושו על התורה (שמות כ, ח) כותב: "וזה טעם שביתת הבהמה, שלא תהא בלבנו מחשבה עליה". לדבריו המצווה היא לא לצורך הבהמה, כפי שכתב הרע"ב בפירוש המשנה לעיל במסכת שבת, אלא לצורך האדם, שעבודת הבהמה לא תפריע מנוחתו הנפשית, כלשונו: "שלא תהא בלבנו מחשבה עליה". הרמב"ן לשיטתו, כפי שביאר קודם לכן טעם שביתת האדם בשבת, וז"ל: "והטעם, שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש להפנות בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי ה', וללכת אל החכמים והנביאים לשמוע דבר ה'". כלומר, מנוחת השבת אינה מנוחה פיזית, לצורך בריאות הגוף, אלא מנוחה רוחנית. לשבות מגשמיות של הבלי העולם הזה. להתעלות ולהתענג עונג רוחני מעין עולם הבא. השבת אינה יום מנוחה רגיל, אלא יום מנוחה וקדושה. מנוחת אמת ואמונה. לדברי הרמב"ן מנוחת השבת אינה המטרה, אלא אמצעי להגיע אל המטרה, והיא התעלות רוחנית ועונג נפשי, להעיד "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ". וכשם ששביתת האדם אינה המטרה, כך גם שביתת הבהמה אינה המטרה, ולא לצורך מנוחתה הפיזי של הבהמה ניתן דין זה. עיקר הטעם הוא כדבריו: "שלא תהא בלבנו מחשבה עליה", כדי להגיע למנוחת הנפש בשבת, למנוחת שלום ושלווה והשקט ובטח. לא מספיק לאדם לנוח מנוחה פיזית לשבות ממעשה ידיו בלבד, מחוייב הוא, כדברי הרמב"ן, להיפנות בו מעסקי המחשבות ומהבלי הזמנים. ולכן נצטוו על שביתת בהמתו, שתנוח דעתו ולא תהא בלבנו מחשבה עליה, כדברי המכילתא שמביא רש"י על הפסוק: "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך" (שמות כ', ט) — "כשתבא שבת יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה".

לאור הדברים מבוארת שיטת רש"י והר"ן, שבעבודת הבהמה בשבת עוברים הבעלים על איסור "לא תעשה מלאכה", אף מבלי שיעשו

לומר כדברי הבי"ב בשם הכלבו, שאין דין שביתת בהמה "רק בשבת שפרט לך בה הכתוב" ולא ביו"ט. שהרי הוקשה שבת ליו"ט רק לגבי איסורי המלאכות ולא לכל הדינים.

שאלה אחרת שעסקו בה האחרונים במצוה זו: אם אשה חיבת בשביתת בהמתה בשבת. הכלל הוא, שכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. בשאר איסורי שבת חייבת האשה משום שיש בהם לאו – ובכל מצוות לא תעשה נשים חייבות. במצות עשה "זכור את יום השבת לקדשו", שהיא מצות קדוש, נתחייבו הנשים אע"פ שהיא מצות עשה שהזמן גרמא מלמוד מיוחד: "זכור ושמור, כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה". נשים מחוייבות בשמירת שבת שהרי נתחייבו באיסורים לכן נתחייבו גם במצות זכירה. והנה, מצוות שביתת בהמה בשבת, לדעת התוס' ושאר הראשונים, היא מצוות עשה בלבד הנלמדת מן הפסוק "למען ינוח שורך וחמורך", והרי היא מצוות עשה שהזמן גרמא ויש מקום לפטור נשים ממצוה זו לפי הכלל שנשים פטורות מכל מצוות עשה שהזמן גרמא. הגאון ר' עקיבא איגר בחדושו על המשניות (פ"ה מ"א) נסתפק בשאלה זו והביא דעת הר"ן בפרק "כל כתבי" בשבת, שההיקש הנלמד מ"זכור ושמור" כל שישנו בזכירה ישנו בשמירה, מחייב את הנשים בכל מידי דשבת ולא דוקא במצוות קידוש בלבד. אולם דעת הר"ן בזה היא דעת יחיד, ורוב הראשונים סוברים, שהיקש זה נאמר על מצות קדוש בלבד. בעל "תפארת ישראל" על המשניות פושט את ספקו של ר' עקיבא איגר ומביא ראיה מדברי הגמ' שגם נשים מצוות בשביתת בהמה. ראייתו מדברי המשנה (שבת פ"ה, מ"ד:) "פרתו של ר' אלעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים" ומסבירה הגמ' לא פרתו היתה אלא פרת שכנתו היתה, ואעפ"כ מפורש בגמ' שעברה על איסור שביתת בהמה. הרי, שגם אשה מצווה על שביתת בהמתה בשבת.

והנה ספיקו של ר' עקיבא איגר הוא רק לשיטת התוס' שבשביתת בהמה יש איסור של עשה בלבד. אולם לדעת רש"י בע"ז שהבאנו לעיל, שבמניעת שביתת בהמה עוברים הבעלים גם על לאו "לא תעשה כל מלאכה". ברור שגם נשים חייבות, שהרי חייבות הן באיסורי לא תעשה.

צער בעלי חיים, כדברי הרע"ב והבית יוסף, שהבאנו לעיל. מלבד מצות שביתת האדם בשבת הנלמדת מקביום השביעי תשבות", מצווה הוא על שביתת בהמתו מ"למען ינוח שורך וחמורך", והלכה זו היא מצווה נפרדת. המצוה על מנוחת בהמה בשבת, משום צער בעלי חיים ואינה קשורה לצווי שביתת האדם. אולם שיטת הרמב"ם היא, שטעם המצוה בשביתת בהמה לא תהא בלבנו מחשבה עליה, שביתת בהמה היא חלק משביתת האדם, וכשם שמצווה הוא על שביתת עצמו, מצווה הוא על שביתת בהמתו לצורך מנוחתו הנפשית. ויש כאן שני חלקים של מצוה אחת, שביתת האדם ושביתת עסקיו ובהמתו לצורך מנוחתו הוא. וראיה לכך יש להביא מלשון הרמב"ם בספר המצוות: "מצוה קנד היא שצונו לשבות בשבת. והוא אמרו יתעלה: וביום השביעי תשבות... ובאר לנו שהשביתה מהמלאכות היא חובה עלינו ועל בהמתנו ועבדינו". הרמב"ם כולל במצות שביתת האדם גם דין שביתת בהמה ועבדים, משום שהיא חלק משביתת האדם, כמו שבארנו בדברי הרמב"ן ולכן לא הזכירה כמצוה נפרדת, כדעת הרס"ג.

ג. אם יש דין שביתת בהמה ביום טוב, ואם נשים חייבות במצוה זו

אחת הבעיות המרכזיות בדין שביתת בהמה, שעסקו בה הראשונים והאחרונים אם דיני שביתת בהמה חלים ביום טוב. הבית יוסף בטור (או"ח סי' תצ"ה) מביא בשם הכלבו: "שביתת בהמה ומחמה, י"א שאחר שנקרא מלאכה הרי זה ביו"ט בכלל "לא תעשה כל מלאכה". ויש אומרים, שאפי' ביו"ט מותר, שאין לאוסרה רק בשבת שפרט לך בה הכתוב". הרמ"א בשו"ע (או"ח סי' רמ"ו סעי' ג') פוסק: "אין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביום טוב", וחולק עליו המהרש"ל בספרו "ים של שלמה", וכבר דשו בסוגיא זו כל גדולי האחרונים וישנן חבילות ראיות לכאן ולכאן. שורש השאלה סובב על הציר המרכזי בסוגיא זו, אם דין שביתת בהמה היא משום צער בעלי חיים, לצורך מנוחת הבהמה, או שנכלל דין זה בכלל איסור שביתת ומלאכה. אם יש בו משום איסור מלאכה כדעת רש"י בע"ז שהבאנו לעיל, הרי כשם כל המלאכות האסורות בשבת אסורות ביו"ט כן גם דין שביתת בהמה, ואם יש כאן דין מיוחד המצווה צווי חדש על מנוחת הבהמה מלבד מנוחת האדם בשבת, יש מקום

תעשה, דומות הן במהותן לאיסורים של לא-תעשה ולא למצות עשה, אלא שנאמרו בתורה בלשון עשה, לכן בדין שביתת בהמה גם נשים חייבות אע"פ שהיא מצוות עשה, שהרי מצוה זו אינה מצוה של עשייה אלא אוסרת פעולת בהמה בשבת ודומה היא יותר לאיסור לאו.

בעל "שדי חמד" הקשה על שיטה זו מדברי התוס' בקדושין, (דף ל"ד: ד"ה מעקה) בתוס' נאמר שאשה העוברת על איסור מלאכה בשבת עוברת רק על איסור "לא תעשה כל מלאכה", שהיא מצוות לא תעשה, אבל על מצוות עשה של שביתת האדם, הנלמדת מן הפסוק "וביום השביעי תשבות" אינה עוברת, משום שאינה מצווה על מצות עשה שהזמן גרמא. הרי מפורש בדברי התוס', שגם מצות עשה של שביתה היא מצות עשה ב"ש"ב ואל תעשה" האוסרת פעולה ואינה מחייבת פעולה מעשית ב"קום ועשה", נשים פטורות.

לדברינו לעיל בשיטת הרמב"ם, אפשר לתת טעם אחר לחייב נשים במצוות שביתת בהמה אע"פ שהיא מצות עשה שהזמן גרמא. על דברי התוס' בקדושין שאשה אינה חייבת במצות עשה של שביתת האדם, חלקו הראשונים ובראשם ספר החינוך. לדעתם, נשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא רק במקום שיש מצות עשה בלבד, אולם במקום שחייבות הנשים במצות לא תעשה חייבות הם גם על מצות עשה של אותה מצוה. לשיטתם אשה שעברה על איסור מלאכה בשבת, כיון שחייבת היא באיסור "לא תעשה כל מלאכה", חייבת היא גם במצות עשה של "וביום השביעי תשבות". ואין טעם לפטור אותה ממצוה זו כיון שבלאו הכי אסורה היא בעשיית מלאכה. בעל "מנחת חינוך" (מצוה רצ"ז) הסתפק לשיטת ראשונים אלה, מה הדין במקום שהנשים עוברות על מצוות תשבות מבלי לעבור על הלאו האם נתחייבו במצוה זו בכל מקרה, או רק במקום שבלאו הכי חייבות באיסור "לא תעשה כל מלאכה". דוגמא לאיסור שבת רק מצד מצות עשה של "תשבות" מבלי לעבור על איסור "לא תעשה" אפשר להביא מדברי הרמב"ם (הל' שבת פכ"א ה"א): "נאמר בתורה "תשבות" — אפילו מדברים שאינם מלאכה חייב לשבות מהם". ופירש המגיד משנה דבריו: מאחר ואסרה תורה באיסור "לא תעשה כל מלאכה" רק מלאכות מוגדרות הנכללות בל"ט

האחרונים נותנים טעם בדבר גם לשיטת התוס'. אע"פ שביתת בהמה היא מצות עשה שהזמן גרמא בלבד, נשים חייבות. בעל "מנחת חינוך" (מצוה ל"ב), מסביר את הדברים כשיטת הריטב"א בקדושין, דהנה הגמ' בקדושין (כט, א) לומדת מפסוק מיוחד שאשה אינה מצווה למול את בנה "דכתיב" כאשר צוה אותו אלקים — "אותו ולא אותה", וכל שאינה חייבת לימול אינה חייבת למול. ונשאלה השאלה בתוס' והראשונים, מה צורך בפסוק מיוחד לפטור נשים ממצות מילת הבן, הרי נשים פטורות מכל מצוות עשה שהזמן גרמא, ומילה היא מצות עשה שהזמן גרמא שאינה נוהגת בלילה, כתפילין, מקושיא זו לומר הריטב"א בקדושין שהפטור שנפטר הנשים במצוות עשה שהזמן גרמא הוא רק במצוות החלות על האשה עצמה, כשיביה בסוכה וכהנחת תפילין, אבל מצוות שהאשה חייבת לעשות לאחרים, כמצות מילה שחייבת למול את בנה, אע"פ שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, נשים חייבות, שהרי אין זו מצוה לצורך הנשים, ואלולי הלמוד המיוחד הפוטר נשים ממילת הבן, לא היו נפטרות לפי הכלל של מצוות עשה שהזמן גרמא. בעל "מנחת חנוך", משווה סברא זו לסוגיא דילן. גם מצוות שביתת בהמה, אע"פ שהיא מצות עשה שהזמן גרמא נשים חייבות, משום שאינה מצוה בגופן וחייבות הן במצוה זו כדי להשבות את הבהמה שתנוח בשבת, לכן לא נפטרו ממצוה זו. אולם סברא זו היא רק אם נלמד, כשיטת הראשונים, שדין שביתת בהמה היא לצורך מנוחת הבהמה. לדעה זו יש כאן מצוה המטילה תפקיד על האשה לצורך אחר ולא מצוה בגופה, אולם לדעת הרמב"ן ושאר הראשונים שמצוות שביתת בהמה היא לצורך האדם ומנוחתו, תכלית המצוה היא שהמשבית ישבות מעסקיו, ולא שהבהמה תשבות, ואין לדמות מצוה זו למצוות מילה.

בעל "שדי חמד" (ח"ה כלל קל"ז) מביא כמה מגדולי האחרונים המסבירים את חיוב האשה במצוות שביתת בהמה מטעם אחר. שיטת האחרונים מבוססת על דברי "פני יהושע", שנשים פטורות רק במצוות עשה שהזמן גרמא שהם בקום עשה. כלומר, במצוות המחייבות פעולה מעשית, כתפילין, ישיבה בסוכה ונטילת ארבעה מינים, אבל במצוות עשה שהן ב"ש"ב ואל תעשה", במצוות שאינם מחייבות פעולה מעשית, אלא אוסרות פעולה מסוימת, נשים חייבות. משום שמצוות עשה שהן בשב ואל

שנתחייבו, נתחייבו בכל חלקי המצוה ואופניה. לפי זה יש ליישב היטב את הדברים, שהרי הוכחנו לעיל בדעת הרמב"ם, ששכיתת בהמה אינה מצוה בפני עצמה שהרי לא מנה הרמב"ם מצוה זו בכלל תרי"ג מצוות, והיא חלק ממצוה שביתת אדם: ונלמדת ביום השביעי תשבות. וכן כתב הרמב"ם בספר המצוות. "שהשבייתה מהמלאכות היא חובה עלינו ועל בהמתנו ועבדנו", והואיל ונשים חייבות במצות עשה של שביתת האדם, חייבות הן במצות עשה זו אע"פ שהזמן גרמא, שהרי הוא רק חלק ממצות עשה של "תשבות".

מלאכות ועדיין היה אדם יכול להיות עמל בדברים שאינם מלאכות כל היום, לכך אמרה תורה: "תשבות", אע"פ שאינו עושה מלאכה שובת. ותירץ ה"מנחת חינוך", שגם בנדון כגון זה, שיש איסור עשה בלבד, נשים חייבות, משום שאי אפשר לחלק במצוה אחת. אם נתחייבו הנשים במצות עשה של "תשבות" נתחייבו בכל חלקי המצוה ובכל אופניה, וכתב: וקל וחומר הוא, מה אם זכור ושמור שהם למעשה שני ענינים היות ונאמרו בדיבור אחד נאמר הכלל כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, ונתחייבו הנשים בכל חלקי הצווי ק"ו שבמצות עשה

סימן יב

בגדר הוצאה בשבת — כמלאכה גרועה

משום שהוצאה מלאכה גרועה היא ולא הוה גמרינן הוצאה דעני מבעל הבית". התוס' שם מוכיח שמלאכה גרועה היא מסברא, ומן הכתוב, בסברא "דמה לי מוציא מרשות הרבים לרשות היחיד מה לי מרה"י לרה"ר, ומן הפסוקים "ותדע מדאיצריך תרי קראי בהוצאה, מנפקא לן בפרק הזורק מויכלא העם מהביא, ובסוף פרק קמא דעירובין נפקא לן מקרא אחרינא, מאל יצא איש ממקומו".

גם הסברא שהוצאה מלאכה גרועה היא וגם ההוכחה מן הפסוק. נאמרה בראשונים בדרך שונה מהתוס' בשבת. הרשב"א והרמב"ן למדו מסברא שהוצאה מלאכה גרועה מטעם שונה, וז"ל, "תדע שאם נשא משא גדול ברשות היחיד פטור, ואלו הוציא גרוגרת לרשות הרבים חייב". וההוכחה מהפסוק שהוצאה מלאכה גרועה היא כתרופת התוס' בשבועות" תדע, מדאצטריך קרא לאסור מלאכת הוצאה", והקשה המהרש"א, על דברי התוס' בריש שבת. למה הוכיחו שהוצאה מלאכה גרועה היא מדאיצטריך שני פסוקים, ולא כתבו כדברי התוס' בשבועות. שעצם הדבר שצריך פסוק מיוחד למלאכת הוצאה סימן שמלאכה גרועה היא.

ונראה דמסברא שני חסרונות יש במלאכת ההוצאה, דמלאכה גרועה היא מצד עצם המלאכה,

מלאכת הוצאה בשבת שונה משאר אבות מלאכות והוגדרה בראשונים כמלאכה גרועה. וראיתי בשו"ת הר צבי (חלק ב' סימן כ"ו) שנשא ונתן בגדר המלאכה, ודחה דברי הסובר שמלאכת הוצאה הנלמדת מן הפסוק אל יצא איש ממקומו אינה בכלל הלאו של לא תעשה כל מלאכה, לפי שמלאכה גרועה היא, וכתב שמלאכה גמורה היא בכלל לא תעשה כל מלאכה. ורק כיון שמלאכה גרועה היא שאינה דומה לשאר מלאכות צריך ללמוד מאל יצא איש ממקומו ללמד על גדרי המלאכה, אבל למסקנא מלאכה גמורה היא כשאר אבות מלאכות. ונראה ששאלה זו מחלוקת הראשונים היא, מקורה בגירסת הגמ'. ויסודה במהות אסור ההוצאה בשבת כפי שנבאר.

א. הגדרת הראשונים מדוע הוצאה מלאכה גרועה

המקור להגדרת מלאכת ההוצאה כמלאכה גרועה. הוא בדברי התוס' בריש מסכת שבת. (בר"ה פשט) שהקשו על פירוט צורות המלאכה במשנה, יציאות השבת שתיים שהם ארבע וכ' "תימה לר"י אמאי צריך למיתני תרתי דעני ודבעל הבית. מה שייך לקרותו שנים. דמה לי עני מה לי עשיר", ותירצו בתוס' ובראשונים "ונראה לר"י דאיצטריך לאשמעינן